

ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

МИЛИЈА НИКОЛИЋ – МЕТОДИЧАР ПРАВОПИСА**

У прилогу се говори о Милији Николићу као методичару правописа. Прилог ће почивати на приступу српској ортографији у *Методички наставе српског језика и књижевности* и његовим уџбеницима за основну школу. Реч је, дакле, о методичком и правописном приступу Милије Николића у *Методички* и уџбеницима који се баве теоријом и праксом српске ортографије, односно наставним јединицама посвећеним српском правопису. Покушаћемо да осветлимо теоријски и практични приступ српској ортографији професора Милије Николића.

Кључне речи: Милија Николић, правопис српског језика, методика наставе, уџбеници, правописне вежбе.

1. Увод

Милија Николић је био методичка громада, његово научно дело и његово методичко наслеђе видно је и данас. Благоуган методичар с пуно доброте, скроман, племенит, вредан и продуктиван, методички је знао да прича, знао је саговорника и да слуша, био је то методички дар. Био је сјајан саговорник и човек са свакојаким методичким талентом, озбиљан методички посвећеник. Тај методички дар претворио је у озбиљно и велико научно дело, богату методичку литературу и огроман број уџбеника и приручника. Нама се чини да за ту импозантност у српском језику не постоји одговарајућа реч. У овом прилогу ограничићемо се на Милију Николића као методичара правописа, и то на основу његове *Методике наставе српског језика и књижевности* и његових уџбеника за више разреде основне школе. Заправо, бавићемо се оним делом *Мето-*

* brboricv@fil.bg.ac.rs

** Овај рад настао је у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* (178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

дике и оним деловима уџбеника који говоре о правопису и правописним садржајима (лекцијама о правопису). У *Методици* одељак о правопису насловљен је као **Правописне вежбе** и има 26 страна (Николић 1992: 583–608). Професорова *Методика* има 724 стране, имала је шест издања [1988–2012].¹ То је већ 35 година основни методички уџбеник свих наших методичких курсева и изучавања наставне теорије и праксе. Реч је о веома консултованој и цитираној методичкој књизи, а не изгледа нам реално да ће и у наредним деценијама бити потиснута или замењена.

Уџбеници Милије Николића велика су тема. Били су у употреби више од пола века. Библиографија М. Николића, на основу увида у библиографски систем и сервис COBISS, има 74 стране и ту налазимо 436 библиографских јединица. Сигурно је да ови подаци нису потпуни, посебно када је реч о поновљеним издањима уџбеника.² Први уџбеник, *Поуке о језику: за III разред основне школе*, објављен је 1964. године, а последњи, *Српски језик и језичка култура: за 7. разред основне школе*, 2014. године, што сведочи да је уџбеничка продукција Милије Николића у Србији трајала равно педесет година.³ Милија Николић је објављивао уџбенике и радне свеске из српског језика од III до VIII разреда основне школе и по нашој слободној процени објавио је између 12 и 15 милиона уџбеника. До тога броја дошли смо математичком пројекцијом, узели смо уџбеник за пети разред и он је имао много издања, неуједначеног тиража. Тај уџбеник је 1969. године имао прво издање *Језик и изражавање: за пети разред основне школе* (немамо податак о тиражу), десет година касније (1978), с насловом: *Моћ јовора: траматика српскохрватској језика за V разред основне школе* (тираж 60.000), а петнаестак година касније (1994) уџбеник *Српски језик и култура изражавања: за 5. разред основне школе* (тираж 115.500).⁴ Тако је основни уџбеник за пети разред био у употреби од 1969. до 2014, што је укупно 45 година, и лако се може закључити да је уџбеник, и уз њега радна свеска за пети разред, у овом периоду продат у тиражу између три и четири милиона примерака. Уџбеник за пети разред најдуже је био у употреби и он нам је послужио за

¹ Прво издање носило је наслов *Методика наставе српскохрватској језика и књижевности* (1988), а последње *Методика наставе српској језика и књижевности* (2012). Издавач је Завод за уџбенике и наставна средства [Завод за уџбенике], јер је и ова издавачка кућа мењала свој званични назив.

² Овде у првом реду мислимо на оне уџбенике који су били у употреби у Црној Гори и Босни и Херцеговини. Ти подаци нису потпуни и било би драгоцено да имамо на једном месту потпуну информацију о свим уџбеницима и свим њиховим издањима и у Србији и изван Србије (Црна Гора и Босна и Херцеговина).

³ Уџбеници су били у употреби у Србији, Црној Гори (14 издања) и Босни и Херцеговини (више издања).

⁴ Овај је 21. изд. [1986–2006], он је с другим насловима имао издање и пре и после овог наслова.

укупну пројекцију о броју (тиражу) свих уџбеника Милице Николић. Уз уџбенике шест разреда (од трећег до осмог разреда) ишла је и радна свеска.

2. Методички приступ настави правописа

Већ смо напоменули да се у *Методици наставе српског језика и књижевности* правописни део налази на 26 страна текста и да је насловљен као **Правописне вежбе** (Николић 1992: 583–608). Одмах на почетку правописног поглавља аутор констатује важност правописа и познавања правописних правила: „У писменом изражавању ученика обично је остварена знатна сагласност између садржаја, стила, језика и правописа. Но често сусрећемо и ученичке радове са добрим садржајем и ваљаним језичкостилским обликовањем, али са изразитим правописним недостацима. Заостајање правописних умења за осталим компонентама писмености најпре се може објаснити тиме што је за поуздану примену правописних захтева неопходно пуно јединство теоријског знања и практичне обучености” (Николић 1992: 583).⁵ Аутор овде јасно сведочи колико је важно да ученици примењују правописна знања у свим облицима писменог изражавања и колико је важна усклађеност са садржајем писменог изражавања. С правом истиче и да се правописна правила „релативно брзо уче” и да их није тешко усвојити, али да се навика да се у пракси доследно примењују прилично „споро и тешко развија” и да основну потешкоћу представља ослањање на прихваћену тврдњу да нема велике разлике између говора и писања (Николић 1992: 583). Реч је о великој истини, односно о заблуди, јер ми не пишемо како говоримо, и у уџбенику М. Николића сусрећемо очигледан пример за ову тврдњу. Наводи се реченица у говору „јесилимисе састао збратом испирота”, а њен еквивалент у писању је реченица: „Јеси ли ми се састао с братом из Пирота?” (Николић 1992: 584).⁶ У овој, релативно краткој и, рекли бисмо, не превише правописно захтевној реченици имамо се-

⁵ Несклад теоријског и практичног знања из правописа јесте очигледан. Ученици често солидно познају теоријска знања, али у писменом изражавању их не примењују, тј. не примењују их доследно. Тешко је закључити да ли је понекад посреди правописно незнање или правописни немар. Проблемима српског правописа бавили смо се у неколико књига, а посебно у књизи *Правопис српског језика у наставној пракси* (Брборић 2004). О ортографским и практичним питањима српског правописа говори се и у књигама *Правопис и школа* (Брборић 2015), *О српском правопису* (Брборић 2016), *Муке око српског језика и правописа* (2019), али и у радовима са тематских скупова о српској ортографији: *Нови прилози српском правопису* (2019) и *Нови прилози српском правопису* (2022).

⁶ Посебан је проблем што у овој реченици у девет написаних речи имамо четири акценатске целине и то ствара додатни несклад изговора и писања.

дам примера размимоилажења ортоепске и ортографске норме српског језика. Истина је да су разлике помало деликатне и понекад тешко приметне, па је за њихово познавање и примену потребно и знање и умеће. Због тога је тачна констатација да „правилност писања знатно одудара од правилности говорења” и то је важан предуслов за ваљано овладавање правописним правилима, то ученицима на време мора бити јасно. Важно је да ученици на почетку схвате и разумеју да је велика разлика између тога како говоримо и како пишемо и основни задатак је да ученици пишу правилно и да се правописна правила морају научити (усвојити) и у писању примењивати.

Ако бисмо српски правопис свели на девет правописних области, онда се лако можемо уверити колико је несклад између изговора и писања и колико је погрешно убеђење да српски правопис није тежак, јер пишемо онако како говоримо. Ово су основне правописне области српске ортографије: 1. Писма; 2. Екавски и ијекавски изговор; 3. Гласовне промене и гласовни односи; 4. Писање великог слова; 5. Састављено и растављено писање речи; 6. Растављање речи на крају реда; 7. Скраћенице; 8. Интерпункција; 9. Писање имена и речи из страних језика. Од ових девет правописних области знатна већина не показује сагласје између изговора и писања. Наиме, у познавању два писма, гласовних промена и односа, писању великог слова, састављеног и растављеног писања речи, растављања речи на крају реда, скраћеница и интерпункције, најчешће не стоји добро сагласје у изговору и писању, већ се ове области заснивају на правописним правилима, тј. конвенцији, која се мора научити (Брборић 2015: 138).

Колико је важан добар методички приступ настави правописа, најбоље показује поштовање методичких принципа, јер су они од непроцењиве важности за усвајање правописних знања и овладавање правописним правилима: „У савлађивању правописа и удовољавању његовим захтевима изразито важну улогу имају многи наставни принципи, а посебно поступност и систематичност, јединство теорије и праксе, трајност знања и умења и свесна активност ученика” (Николић 1992: 585). Врло је важно истрајавати и ученицима објаснити да научена (стечена) правописна знања и умења примењују увек када нешто пишу и да та знања остају трајна, јер било које одступање од правописне норме сведочи о лошем владању матерњим језиком, често и о елементарној неписмености. Правописно (не)знање показујемо сваки пут када нешто пишемо.

У *Методици* аутор говори и о томе да се ученици још у млађим разредима основне школе сусрећу са највећим бројем правописних области и правописних правила и наводи се пример писања управног и неуправног говора, што је веома озбиљан правописни захтев у трећем

и четвртом разреду основне школе.⁷ Тако М. Николић сматра да око 70% ученика може савладати писање управног говора на овом узрасту, али да се ово мора понављати, вежбати и систематизовати док ученици у каснијим разредима у целини не овладају овим правописним захтевом. Због тога је важно да се укупна настава правописа добро планира, предвиђа и осмишљава, јер од тога зависи и примена правописних правила у пракси. У складу са њима подешавају се циљеви, садржаји и облици правописних вежби, а и њихова сложеност, опсег и распоред.

По својој сложености и стручном опсегу правописне вежбе могу бити посебне или просте (елементарне, једносмерне) или опште или сложене (вишесмерне). Ово је важно за потпуно савладавање правописних лекција. Мора се кренути од лакшег ка тежем, од једноставног ка сложенем, тј. од учења појединачних правила, коришћењем одговарајућих вежби, како бисмо дошли до познавања више правописних области, и на крају до потпуног владања правописним садржајима. „Посебне вежбе су подешене за упознавање и савлађивање једног правописног правила. Оне обухватају довољан број примера погодних за удовољавање посебном правописном захтеву и његовим специфичностима. Примењују се за сваку важнију правописну појединост, и то систематично: од његовог упознавања до поузданог интервенисања, односно отклањања изразитијег броја погрешака” (Николић 1992: 585). Увек је важно овладати прво једним правилом, а после га уклопити у целину. Истина, постоје области које су захтевније и обимније и њих није могуће одједном савладати. Такве су: писање великог слова, састављено и растављено писање речи, интерпункција и транскрипција. Велики проблем за наше ученике може представљати и писање запете, и ту је важан тзв. етапни рад. „Употреба зареза такође подразумева систематичан рад по етапама, са више правописних вежбања, од којих се свако понавља у новом виду, све док се не постигне ваљана обученост. Обука се везује за одговарајуће наставне јединице из граматике: за обраду апозиције, вокатива, узвика, везника, уметнуте реченице, инверзије, набрајања, асиндетских веза и појединих врста независних и зависних реченица” (Николић 1992: 586). Поступност и систематичност једино могу довести до трајних правописних знања.

Опште правописне вежбе, са поступном сложености, ваља практиковати у довољном броју и у основним и средњим школама. Јасно је

⁷ Увидом у наставни план и програм можемо закључити да се већина правописних области учи још у млађим разредима основне школе (писања, писање великог слова, растављање речи на крају реда, скраћенице, интерпункција, писање неких гласова и гласовни однос). Практично се у млађим разредима основне школе једино не учи писање речи и имена из страних језика (Брборић 2004: 46–50).

да ће у основној школи, поготову од I до IV разреда, бити знатно више посебних (једносмерних) вежби. У VII и VIII разреду однос између посебних и општих вежбања је претежно уједначен, а у средњошколској настави се углавном примењују опште правописне вежбе (Николић 1992: 593).

Добром и константном правописном обуком доћи ћемо и до целине, тј. до сложених правописних вежби: „Сложене вежбе садрже разноврсне правописне захтеве, од којих су два, три или више њих, а понекад и сви, подједнако значајни за обуку или проверу. Претежно се обављају у виду диктата који обухватају правописно градиво упознато и увежбавано у релативно дужем периоду: током једног месеца или тромесечја, а понекад и читавог претходног школовања. [...] Текстове за оваква вежбања наставник брижљиво одабира, с тим што у њима посебно увиђа и са методичког становишта процењује сваку правописну појединост” (Николић 1992: 591–592).

3. Врсте и трајање правописних вежби

После иницијалног усвајања правописних правила и њиховог учења важно је организовати добре и правовремене правописне вежбе. Њихов циљ је да се понови, утврди и провери тек учено градиво, али да се понове и ранији правописни садржаји. Знамо да је и ово једно од отворених питања наставе правописа и да наши наставници различито поступају. Некада су овакве вежбе ретке, један број наставника их избегава, а посебан проблем представља и њихово трајање. Није спорно да се оваквим вежбама не могу посветити часови у целини, али овакво наставно поступање, тј. коришћење правописних вежби не може се избећи и проверу правописних знања не можемо пратити само преко писмених задатака ученика. И ту је мишљење М. Николића врло јасно: „Према томе већина вежбања траје десетак минута. Она најчешће улазе у структуре комбинованих часова где се економично повезују са наставом граматике, говорним вежбама, тумачењем књижевних текстова и припремањем ученика за писмени задатак” (Николић 1992: 590).⁸ Дакле, најбоље је да правописне вежбе трају до десет минута, јер све преко тога не би било функционално и оправдано.

У методичкој литератури имамо неуједначен приступ правописним вежбама. О томе смо детаљно говорили у раду *Правописне вежбе у настави* (Брборић 2015: 121–130), када смо презентовали мишљења

⁸ Милија Николић напомиње да правописне вежбе могу трајати десет до двадесет минута, наше је мишљење да је двадесет минута превише и да је боље да се вежбе користе чешће, а да трајање буде краће, рецимо пет до десет минута.

и погледе наших методичара и истакли да нам је најближе тумачење Милије Николића (Николић 1992, Маринковић 1995, Илић 1997). Ево тог мишљења: „На основу начина извођења правописне вежбе имају ове облике: 1. диктата, 2. самодиктата, 3. допуњавање текста, 4. исправљање текста, 5. преписивање и образлагање (коментарисање) правописа у текста” (Николић 1992: 594). Ми смо у поменутом раду предложили следеће правописне вежбе за понављање, проверу, утврђивање и систематизовање правописних садржаја: 1. диктат, 2. исправљање грешака путем преписивања реченица и стављање одговарајућих интерпункцијских знакова, 3. стављање одговарајућих интерпункцијских знакова у већ написане реченице и синтагме, 4. исправно писање назива улица и тргова, 5. подвлачење исправно написаних речи, 6. заокруживање слова испред тачних одговора (Брборић 2015: 126). Заправо, не може се све проверити диктатом и чини нам се да су поједине правописне области погодне за вежбе у којима се могу навести парови или низови речи (исправних и погрешних) и да се од ученика захтева да подвуку исправне облике, као и да могу заокруживати слова испред исправно написаних речи. Ове вежбе нама се чине и функционалне и погодне за проверу неких правописних садржаја.

4. Текстови за правописне вежбе

Веома је важан избор лингвометодичког текста на коме се уче и вежбају правописни садржаји. То је „текст у настави граматике и правописа на коме се уочава језичка појава и њене карактеристике (на часу обраде), одн. на ком се проверава функционално знање и усвојена језичка појава (на часу утврђивања)” (ЛОТ 2014: 357). У *Методици* М. Николић нуди и текстове за диктат, а најчешће су то текстови из књижевности и често из старије књижевности. То понекад може бити и спорно. Овде наводимо један текст за који аутор каже да је погодан за ученике од 4. до 6. разреда:

Копао неки човек поред међе где је било доста камења. Један камен одскочи испод мотике и јако га удари у главу. Човек шкргутну зубима и обема рукама стисну чело. Погледа у онај камен и рече му: „Ах крвник! Ту ли си, је ли!? Зар ме се не бојиш? Знаш ли да мене до данас нико није ударио, а да му се ја нисам осветио?” Затим се наже на онај камен и поче га тући главом. Ударао га је све јаче и говорио: „Удри, главо, удри! Освети се крвнику да нам не остане срамота!” (Николић 1992: 592).

Нама се овај текст не чини превише погодним. Овде се може проверити, у ових шест реченица (примера), 1. управни говор, 2. писање узвичника, 3. писање упитника, писање речце *ли*, писање речце *не*, пи-

сање вокатива, одсуство, односно присуство, слова *j*. Наиме, мислимо да овај текст није баш захтеван за пети и шести разред и да има погоднијих примера за правописне вежбе.

Остаје отворено питање шта ради наставник када примети да ученици имају пропусте у правописном знању. Нама се чини посве оправданим да одмах интервенише, да им скрене пажњу на сваки правописни пропуст и да, када му то услови допусте, на појединим часовима из језика уради краћу правописну вежбу и подсети ученике на правописна правила, посебно на она где су учени пропусти. После сваког писаног задатка ученика наставник може стећи увид у правописно знање ученика. Правописно знање је у „у органском јединству са садржајем, стилем и језиком” (Николић 1992: 583) писаних творевина.

Није спорно да су диктати најбољи начин правописне провере и правописних вежбања: „У диктату су говорење и писање у саусловној повезаности, а говорник и записивач у споразумном односу. Диктирање је начин читања или казивања који је прилагођен условима текућег записивања. Многе правописне вежбе, просте и сложене, изводе се у облику диктата. [...] За диктирање се одабира или ствара текст који садржи довољно примера погодних за планирану обуку” (Николић 1992: 594).

По нашем мишљењу, текст који се користи у диктатима може бити познат ученицима, тј. то може бити одломак неког ученог књижевног дела, али остаје отворена могућност да предметни наставник понуди одговарајући лингвометодички текст. Важно је да у тексту диктата нема непознатих речи, а мање је важно да ли је текст ученицима познат или се са њим први пут сусрећу. Диктатом се не могу проверити све правописне области (екавски и ијекавски изговор, растављање речи на крају реда, писање скраћеница и писање имена и речи из страних језика). Због тога је потребно да се уз диктат користе и други облици правописних вежбања, ако желимо да ученици у целини овладају правописним правилима. Коментарисање и исправљање правописних пропуста ученика континуирани је процес, за њим постоји перманентна потреба у настави, чак и када мислимо да је правописно знање ученика сасвим добро.

Милија Николић сматра да су за диктате погодна краћа књижевна дела као што су басне, бајке и анегдоте. Мишљења смо да се овакви текстови могу повремено користити, али да је боље користити њихове прилагођене (адаптиране) верзије или посебно припремљен лингвометодички текст. Понекада текстови ових књижевних дела нису засићени правописним захтевима и могу бити нефункционални. Ево једног примера. У *Методици* М. Николића налазимо текст *Славуј, кукавица и мотарица*, као пример правописне вежбе:

Певао славуј на грани. Чула га кукавица, па му рече: „Хоћеш ли да се опкламимо да ја лепше певам од тебе?” „Пристајем”, одговори славуј, „али ко ће нам бити судија?” „Ено онај с дугим ушима што пасе на ливади”, предложи кукавица. Почели су певати. Магарцу се више свидело кукавичино кукање него славујева песма. Тако славуј изгуби опкладу, али га утеши чобанин говорећи му: „Не стиди се, мали славују! Твоја песма је утолико лепша кад се магарцу не допада” (Николић 1992: 594).

Реч је о адаптираном тексту Доситеја Обрадовића, у њему нема превише правописних захтева, и то не чини нам се погодним за ученике старијих разреда основне школе. И овде бисмо дали предност одговарајућем лингвометодичком тексту. Већ смо рекли да професор Николић каже да текст који се диктира „треба да је познат ученицима”. То понекад може бити пожељно, али не сме бити искључив методички захтев. Важно је да диктирање „што више [...] одговара природном и изражајном казивању текста” и то не сме бити спорно. Подједнако је важно да се за диктирање „нађе функционалан текст”, а ако то није могуће, онда се ствара текст који треба да делује као логички повезана целина која има довољно потребних правописних изазова. Такав дидактички оформљен текст, који би послужио за одговарајућу правописну вежбу, најбољи је методички поступак.

Методичка литература познаје више врста диктата и разуме се да су они могући, али нама самодиктат не изгледа као оправдана вежба.⁹ Наиме, ако се за самодиктат користи уметнички текст, он може одударати од правописних правила. Друго, ако ученик научи неки конкретан текст напамет и добро запамти његову правописну исправност, текст после неког времена ће потиснути и тиме ће заборавити и правописна правила везана за конкретан текст. По нашим сазнањима, данас се самодиктат не користи у настави. „Самодиктат се може ученицима и унапред најавити, и то уз подстрек да се добро припреме. Тим поступком ученици се мотивишу да детаљно проуче текст са правописног становишта. За самодиктате, као и за диктате, претежно се користе прозни текстови. Тако би већ наведена штива (басна и анегдота) могла да послужи за самодиктат” (Николић 1992: 597).

⁹ Када говори о правописним вежбама, Павле Илић у својој методици *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси* помиње и објашњава увежбавање правописних правила: уочавањем примера њихове примене на тексту и образложењем; преписивањем делова текста, исправљањем грешака у тексту, допуњавањем изостављених делова текста и применом диктата. Међу диктатима он разликује: контролне диктате, сондажне диктате, диктате за увежбавање, диктате за предусретање грешака, проучене диктате, изборне диктате, аутодиктате, диктате са допуњавањем, диктате уз коришћење слика, диктате са преиначавањем, диктате уз подстицајне речи, слободне диктате (Илић 1997: 552–556).

Вежба са **допуњавањем текста** чини нам се врло употребљивом, рецимо за писање придева изведених од властитих именица, и ту М. Николић наводи десетак примера са изостављеним придевима, а у загради су наведене властите именице, са задатком да се на означеном месту напише придев. Ево два примера из уџбеника: *Добро су родили _____ виногради. (Вршац), Сеси́ра је добила _____ слику (Оли́а).* (Николић 1992: 598). Овакве вежбе нуде се и за писање перфекта, са захтевом да употребе перфекат оних глагола који су наведени у заградама (*Ја _____ (уради́ти) задатак и _____ (научи́ти) пие́мицу на́јамеи́*)). Слична је вежба и за писање императива (*Пре ручка _____ руке (уми́ти); Дра́гана, _____ цвеће у баши́и (зали́ти).* Милија Николић нуди још сличних вежбања са допуњавањем текста и оне нам се чине пријемчиве и употребљиве.

Веома су оправдане и вежбе са исправљањем текста. Овакве вежбе су за поједине правописне области, посебно за оне које не могу бити обухваћене диктатом: „Ако у тексту треба исправити већи број разноврсних погрешака, онда вежба постаје врло слична коректури и лекторисању. Зато ћемо такве језичко-правописне вежбе условно назвати коректорским вежбама” (Николић 1992: 602). Сви наведени примери су добри.

М. Николић говори и о вежбама **преписивања текста** и каже да оне могу неговати леп и читак рукопис, али и критички однос према написаном, и посебно, њима се скреће пажња на правопис и интерпункцију. Нама овакве вежбе изгледају врло функционалне и применљиве и волели бисмо да их је више у проверавању, утврђивању и систематизовању правописних садржаја. Ученицима се може дати текст или одломак текста написан (штампан) само великим или малим словима. Задатак је да тај текст препишу и ставе одговарајуће правописне знаке. Ово је сложена правописна вежба и на овај начин се може проверити велики број правописних правила.

Образлагање (коментарисање) правописа у тексту је заправо интегрални приступ нашем правопису. Нама се чини корисним да се коментарисање обавља после свих писаних задатака ученика у које је предметни наставник имао увид. Предметни наставник је тада у прилици да стекне јасну слику о целокупном правописном знању ученика, да им скрене пажњу на честе правописне омашке, на колективне и појединачне грешке и пропусте. Разуме се да коментарисање могу обављати и сами ученици, али се поставља питање економичности и овде се мора бити опрезан.

5. Правопис у уџбеницима Милице Николића

Овде прво доносимо правописне лекције из (ко)ауторских уџбеника М. Николића од петог до осмог разреда основне школе. Уџбеник за **пети разред** доноси следеће лекције (наставе јединице) из правописа: *Писање одричне речице не; Црџица; Писање назива установа, организација и предузећа; Писање вишечланих географских имена; Употреба шачке и зареза и неколико шачака; Писање придева изведених од властитих имена*. У уџбенику за **шести разред** сусрећемо, као одвојене, ове наставне јединице са правописним садржајима: *Састављено и растављено писање речи; Писање назива радних организација; Писање имена васионских тела; Позајмљенице у нашем језику и Правописни подсетник*. Уџбеник за **седми разред**, када су у питању правописни садржаји, предност даје интерпункцији: *Употреба заграда; Употреба шачке и зареза; Употреба црпе*. У **осмом разреду** уџбеник има доста правописних садржаја: *Писање великој почетној слова; Писање речи страног порекла; Састављено и растављено писање речи; Растављање речи на крају реда; Писање скраћеница; Правописни знаци и интерпункција (шачка, две шачке, шачка и зарез, наводници, црпа, црпица, узвичник, узвичник и ујичник, зарез)*.

Ако погледамо правописне садржаје у уџбеницима од петог до осмог разреда, онда ћемо лако утврдити да у њима сусрећемо комплетан садржај свих правописних области нашег језика и сасвим солидан избор правописних правила српског језика. Практично, од целокупних правописних садржаја само недостаје писање страних речи и имена. Истина, правописни садржаји су били условљени наставним програмом и овакав статус правописних области је сасвим очекиван. Што се тиче примера које налазимо у правописним лекцијама, они су за тај период били коректни и употребљиви. Из данашње образовне и друштвене перспективе неки примери су „превазиђени”, али то не умањује вредност уџбеника, нити примере чини лошим. У такве примере уз велико слово спадају: *Славиша Вањер Чича, Јосип Броз Тито, Брод на Куи, Заседање АВНОЈ-а, СИЗ, ООУР...*

Када погледамо примере, можемо лако закључити да је највећи број оних који су и данас употребљиви и актуелни (*Јован Јовановић Змај, Фрушка гора, Мали Мокри Луј, Газела, Ђурђевдан, Божић, Бајрам...*).

Нашли смо и једно несагласје са актуелном правописном нормом. Наиме, *Правопис српског језика* из 1993. године променио је писање имена небеских тела, а у издањима уџбеника за шести разред и неколико година после тога то није промењено (усаглашено). Ово је био такав издавача и није нам јасно како је овакав пропуст промакао.

Правописна објашњења су коректна и употребљива, увек су давана с мером, прецизно и јасно, није остављана могућност за погрешно

тумачење. Тако, уз писање великог почетног слова налазимо када се све велико слово пише: прва реч у реченици; лична имена и презимена; надимци; имена континената; држава и насељених места; имена мора, река, језера, планина, вода; називи установа, предузећа и институција; називи организација и друштава; имена улица и тргова; имена празника; имена народа и њихових становника; имена васионских тела; имена божанстава; посебна имена животиња; имена грађевинских објеката и културних споменика; заменице *ви* и *ваш* када се обраћамо појединцу; придеви изведени од властитих имена наставцима *-ов*, *-ев* и *-ин* (осми разред). Као што се види, објашњења су идентична оним у правописним приручницима, посве јасна, сажета и прецизна.

Илустрација уз правописне лекције нема много, а ако имамо у виду време настанка уџбеника, онда их можемо оквалификовати као сасвим употребљиве. Илустрације од пре четири или пет деценија и оне које се користе данас није згодно упоређивати. Постоје сазнања да је неке илустрације урадио и сам аутор, али за то немамо чврсте доказе. Чињеница је да бисмо новим илустрацијама у старијим издањима уџбеника могли поправити њихов укупан квалитет. Неки графички прикази су, за време настанка и употребе уџбеника, сасвим коректни.

У уџбенику за шести разред имали смо и **Правописни подсетник** на десетак страна, с примерима и објашњењима, који даје додатан квалитет уџбенику и помоћ ученицима да боље овладају правописним садржајима. Напомена уз правописни подсетник је поучног карактера: „Прочитај овај подсетник неколико пута у току године. При томе подвлачи речи за које си несигуран како се пишу. Истовремено размишљај о наведеним правописним правилима и упутствима и труди се да их запамтиш. Благовремена употреба правописног подсетника повољно ће утицати на вредност твојих домаћих и писмених задатака” (Српски језик 5: 117–125).

Можемо рећи да су уџбеници професора М. Николића од петог до осмог разреда основне школе били нека врста замене за школско издање нашег правописа. То је био период када су наши ученици поред обавезних уџбеника користили и школско издање правописног приручника Матице српске.¹⁰

¹⁰ Од 2010. године, када се појавило **измењено и допуњено издање Правописа српског језика** Матице српске, ми немамо одговарајуће школско издање овог правописа и то сматрамо озбиљним пропустом. То је делимично надоместило школско издање *Правописа српског језика* Милорада Дешића. Ове чуди ако знамо правописну традицију Матице српске и школска издања правописа, посебно ако знамо да се у званичном наставном програму налази захтев да се ученици већ од петог разреда навикавају на коришћење школског издања правописа (Брборић 2019).

6. Закључак

Професор Милија Николић дао је велики допринос и методици нашег правописа, што се најбоље види у његовој *Методници наставе српског језика и књижевности* (одељак насловљен **Правописне вежбе**), али и појединачно у уџбеницима од петог до осмог разреда основне школе. Дакле, његово правописно дело и правописно наслеђе заслужују пажњу и поштовање. Теоријски и методички приступ настави нашег правописа је сасвим коректан и у целини употребљив у наставне сврхе. Поштовани су методички принципи на најбољи могући начин. У *Методници* је истакнут значај и важност правописа, односно добро владање правописним правилима у писменом изражавању.

Приступ у уџбеницима од петог до осмог разреда и данас би задовољио правописне захтеве и потребе образовања, уз мање, скоро минималне, измене код неких примера. У свим уџбеницима правописни садржаји су груписани на једном месту и такав поступак нам се чини оправдан. Када бисмо те садржаје из ова четири уџбеника објединили, добили бисмо пристојан правописни приручник за ученике основне школе.

Волели бисмо да у петом разреду има подсећања на млађе разреде, односно на учено градиво из правописа. То нам се чини важним за правописни континуитет.¹¹

Неке илустрације и нека графичка решења уз лекције о правопису су веома успешне и могле би се и данас користити у настави.

Овакав приступ у уџбеницима чини нам се оправдан, посебно данас када ученици не консултују школско издање нашег правописа, мада у захтеву важећег Наставног програма стоји реченица „Навикавати ученике на коришћење правописа (школско издање)” (Брборић 2019).

Приступ правописним садржајима у Методници и у уџбеницима М. Николића и данас сматрамо успешним и у целини употребљивим у наставне сврхе.

Сматрамо да бисмо методички и уџбенички рад М. Николића морали додатно оснажити новим истраживањима и, с тим у вези, радо бисмо видели једну тему докторске дисертације на Филолошком факултету. То није само наш дуг професору Милији Николићу и његовом делу, већ реална потреба онога што нам је оставио у наследство.

¹¹ О томе је говорио Вук Милатовић у својој *Методници наставе српског језика и књижевности у млађим разредима основне школе* (Милатовић 2019).

ИЗВОРИ (уџбеници)¹²

- Српски језик 5:** *Српски језик и култура изражавања за 5 разред основне школе*, (коауторство са Мирјаном Николић), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000. (петнаесто издање) [овај уџбеник је био у употреби од 1969. до 2014. године]
- Српски језик 6:** *Српски језик и култура изражавања за 6. разред основне школе*, (коауторство са Мирјаном Николић), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996. (једанаесто издање); 1999. (друго издање) [овај уџбеник је био у употреби од 1969. до 2011. године]
- Српски језик 7:** *Српски језик и култура изражавања за 7. разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999. (друго издање) [овај уџбеник је био у употреби од 1971. до 2014. године]
- Српски језик 8:** *Наше језичко блаџо. Граматика српскохрватског језика за 8. разред основне школе* (коауторство са Асимом Пецом), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1987. (шесто издање) [овај уџбеник је био у употреби од 1969. до 1987. године]

ЛИТЕРАТУРА

- Брборић 2004:** Вељко Брборић, *Правовис српског језика у наставној пракси*, Београд: Филолошки факултет.
- Брборић 2015:** Вељко Брборић, *Правовис и школа*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Брборић 2016:** Вељко Брборић, *О српском правовису*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Брборић 2019:** Вељко Брборић, *Муке око језика и правовиса*, Нови Сад: Прометеј.
- Дешић 2015:** Милорад Дешић, *Правовис српског језика. Приручник за школе*, Београд: Клет.
- ЛОТ 2014:** *Лексикон образовних термина*, Београд: Учитељски факултет.
- Милатовић 2011:** Вук Милатовић, *Методика наставе српског језика и књижевности у разредној настави*, Београд: Учитељски факултет.
- Милатовић 2019:** Вук Милатовић, *Методика наставе српског језика и књижевности у млађим разредима основне школе*, Београд: Учитељски факултет.
- Маринковић 2003:** Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, Београд: Креативни центар.

¹² Овде наводимо издања уџбеника која смо консултовали. Уџбеници су мењали називе и промена назива је била и ново издање. Према непотпуним подацима, уџбеник за пети разред имао је 47 издања, уџбеник за шести разред 33 издања, уџбеник за седми разред 23 издања и уџбеник за осми разред 15 издања. То је укупно 118 издања уџбеника, мада смо сигурни да је тај број још већи. Ако бисмо овоме додали радне свеске и уџбенике трећег и четвртог разреда и уџбенике у Босни и Херцеговини и Црној Гори, онда је то она пројектована бројка од више од 12 милиона уџбеника.

- Николић 1992:** Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Илић 1997:** Павле Илић, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси (методика наставе)*, Нови Сад: Прометеј.
- Правопис 1993:** Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, I. Правила и њихови односи, II. Речник уз правопис, Нови Сад: Матица српска.
- Правопис 2010:** Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, измењено и допуњено издање [редакција измењеног и допуњеног издања: М. Пижурица (главни редактор), М. Дешић, Б. Остојић, Ж. Станојчић], Нови Сад: Матица српска.

Veljko Ž. Brborić

MILIJAN NIKOLIĆ-METHODOLOGIST OF ORTHOGRAPHY

Summary

This work is about Milija Nikolić as a methodologist of orthography. The article is based on the approach to Serbian orthography in the *Teaching Methodology of the Serbian Language and Literature* and its textbooks for elementary school. It is, therefore, about the methodological and orthographic approach of Milija Nikolić in *Teaching Methodology* and textbooks dealing with the theory and practice of Serbian orthography, that is, teaching units dedicated to Serbian orthography. We have tried to shed light on the theoretical and practical approach to Serbian orthography of Professor Milija Nikolić.

Keywords: Milija Nikolić, Serbian language orthography, teaching methodology, textbooks, orthographic exercises.